

Zeevonk

Van Josha Zwaan verscheen eveneens bij Artemis & co

Parnassia

Joshua Zwaan

Zeevonk

Artemis & co



ISBN 978 90 472 0319 3

© 2013 Josha Zwaan

Omslagontwerp Studio Ron van Roon

Omslagillustratie © iStock

Foto auteur © Merlijn Doomernik

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Torang boe - lan, terang boe.lan di ka - li Boewaja Tim.

boel ka.tan.ja.lak ma . ti Djangan pert - ja.ja o - rang le - la.

ki Bra.ni Soempa di.a Takoet ma.ti.

Terang boelan di kali
Oud Indonesisch liedje

INDISCHE OCEAAN, 7° 11' NB, 51° 45' OL

Ik heb alles gezien.

Misschien klinkt dat vreemd. Het ligt voor de hand te denken dat mijn uitzicht beperkt is, mijn blik niet ver reikt. Dat is een vergissing. Ik ben een scherp waarnemer, ik zie, ik hoor, ik voorvoel. Stormen, windstiltes, moessons, de verzengende zon; vrolijkheid, treurigheid, wanhoop, geluk, woede, geweld en onmacht; niets is mij ontgaan.

Het duurt nu niet lang meer. Mijn smeulende resten verdwijnen sissend in de diepte. Ik zal snel vergeten zijn. Misschien ontlokt een foto iemand nog een glimlach of een frons, maar foto's vergelen en vergaan, albums worden vergeten of raken zoek. De berichten die nu de wereld in gaan zullen tot weemoed leiden, oude wonden openscheuren maar herinneringen vertroebelen en vervagen, lossen uiteindelijk op in het niets, tezamen met degene die ze koesterde.

Ooit was ik een schip in wording. Een geraamte, wachtend op aankleding. Hol en zonder instrumentarium lag ik te wachten op het bestaan dat nu heel snel voorbij zal zijn. De samenwerking tussen mij en de golven is stukgelopen. Wat een illusie te denken dat de waterspiegel mij eeuwig dragen zou. Over een paar uur, een etmaal hooguit, zullen de golven mij toedekken in een zeemansgraf. Ik hoor

de camera's zoemen. Een stervende beroemdheid, daar geniet de wereld van. Het verslag van mijn ondergang zal de wereld overgaan, een korte necrologie zal niet ontbreken. De feiten zullen kloppen, de jaartallen, de plaatsen, maar de hoofdpersoon in mijn bestaan zal niet genoemd worden. De naam van de vrouw die in mij een schuilplaats vond, zal slechts vermeld worden op de lijst van vermiste opvarenden.

Haar gezicht wordt langzaam bedekt door het masker van de gestorvene, alsof een onzichtbare hand het roze van haar zachte wangen inkleurt met de vaalbleke tint van de dood. Haar lichaam zakt opzij met het kapseizen van mijn romp. Het graf van de zee opent zich gastvrij voor ons beiden.

Nog even, eerst moet ik nog spreken.

Als ik nu zwijg zal niemand ooit weten hoe het leven ons samenbracht tot in de dood.

WELLINGTON

1967



Haar handen omklemden de reling van het schip waarop ze zojuist was ingescheept. De kade lag nog dichtbij. Met een grote sprong of een paar zwemslagen zou ze de kant nog kunnen bereiken. Ze stelde zich voor hoe ze over de reling zou klimmen, zich zou laten zakken langs de wand van het schip. Na een paar stevige slagen van haar armen zou ze omhoog klauteren via de ruwe uitsteeksels van de verweerde stenen. Mensen zouden hun handen uitsteken, haar aan wal helpen. Tussen al die uitzwaaiers zou David staan, hij móést er staan.

Ze sprong niet. De sloopshoorn blies een aantal malen een warme diepe toon. Ze hoorde er de ‘Last Post’ in.

Haar echtgenoot had beslist dat haar verboden liefde een stille dood moest sterven. Tijd en afstand zouden hun werk doen. Zo had Herman het gezegd: ‘Over vijf weken zijn we aan de andere kant van de aardbol. Dan ben je die Kiwi allang vergeten.’

Die Kiwi. Ze glimlachte. Herman dacht David te kleineren, maar het was een koosnaam. David was haar Kiwi, subtropisch, zoet en zacht, met een huid die verraadde dat een van zijn voorouders een Maori bemind had. Ze sloot haar ogen. De zon was even warm als Davids handen. Ze liet zich strelen, keek toen schichtig om zich heen. Herman pakte haar arm. ‘Kom Freya, we gaan naar binnen. Voor we hier weg zijn...’

Ze rukte zich los, haar ogen nog altijd op de kade gericht. ‘Nog even, het is voor het laatst.’ Tranen trokken een spoor over haar wangen naar haar hals, ze veegde ze niet weg, de zakdoek in haar hand was om te zwaaien. Ze wilde de pijn helemaal voelen, zodat eindelijk tot haar door zou dringen dat dit vertrek geen vergissing was, geen nare droom. Dat het waar was dat ze Nieuw-Zeeland achter zich liet en niet alleen dat land, maar iets groters, haar toekomst misschien.

‘Ik kom zo, ik zie je wel in onze hut.’

De afstand tussen de haven van Wellington en het schip werd snel groter. Om haar heen was het stil geworden. De meeste passagiers hadden het dek verlaten en waren op weg gegaan naar hun hut, de eetzaal of een van de lounges. Met tegenzin maakte ze haar blik los van de kust en van de diepblauwe golven en begon haar tocht door het enorme schip. De derdeklas onderkoms bevonden zich op een lagere deklaag, Ponte A. Ze moest vijf trappen afdalen om er te komen. Een benauwd gevoel van lang geleden omklemde haar borst. Het kostte haar moeite zich te oriënteren, de vluchtige blik die ze op de plattegrond in een van de gangen had geworpen bleek niet voldoende. Herman zou ongeduldig worden, haar gaan zoeken, zijn ergernis zou met iedere minuut dat hij haar niet vond stijgen. Misschien viel het mee, had het kind zijn aandacht opgeëist, het verschonen van een luiertje, het uitpakken van de bagage. Opgelucht zag ze dat ze het goede dek bereikt had, de cijfers op de deuren van de hutten wezen haar de weg. Voorzichtig opende ze de deur van nummer 308.

De tweepersoonshut was te klein voor drie. Het kinderbedje was in het gangpad gezet, om uit het stapelbed te kunnen klimmen moest voorzichtig gemanoevrerd worden. Herman had de koffers onder het bed geschoven, alleen als het bedje werd ingeklapt waren de koffers weer bereikbaar. Ze keek naar haar man. Hij lag op het onderste bed, de armen onder zijn hoofd gevouwen, hun

zoontje lag op zijn buik. Het kind sliep, zijn mond hing open, een druppeltje kwijl had een vochtig spoor van zijn mondhoek naar het overhemd van zijn vader getrokken.

Ze bleef met haar rug tegen de deur geleund staan. Haar ogen maten de ruimte. Tweeënhalve meter bij nog geen twee, schatte ze. De geur van een net verschoonde luier hing zwaar in de hut.

‘Beetje krap, hè? Maar ach, voor je het weet zijn we in Holland. Over vijf weken varen we Rotterdam binnen.’ Ze schrok van zijn stem. Vijf weken. De wanden van de hut leken dichterbij te komen.

‘Herman...’

Zijn opgeheven hand gebaarde dat ze te luid sprak.

Ze dempte haar stem. ‘Vind je het goed als ik nog even rond ga kijken? Of wil jij liever eerst?’

Hij gaf geen antwoord, wees alleen naar het kind op zijn buik. Snel verliet ze de hut.

Ze hees zich aan de trapleuning omhoog. Haar benen voelden zwaar. Ze hijgde. Wekenlang was ze druk geweest met de voorbereidingen voor hun vertrek.

‘We gaan terug naar Nederland.’ Meer had Herman niet gezegd. De brief van David lag voor hem op tafel. Het was dom geweest om die te bewaren. De argwaan van haar echtgenoot die als een langzaam werkend vergif juist dat had veroorzaakt waar hij bang voor was geweest, de neurotische nauwkeurigheid waarmee hij iedere week de kasten opruimde. Ze had kunnen weten dat er geen geheimen konden zijn in huis, alleen in haar hoofd.

Met beide handen duwde ze de zware deur naar het dek open. Gretig zogen haar longen de buitenlucht naar binnen. De geur van olie en rubber, gemengd met de zeeplucht van dweilwater, werd uit haar neus verdreven door het zilte aroma van de zee. Warme wind rukte aan haar kleren. Ze stapte over de hoge drempel en liet het sluiten van de deur over aan de metalen dranger. Nieuw-Zeeland was niet meer dan een donker streepje aan de horizon. De zon scheen nog steeds fel. Het schip vergrootte in hoog tempo de af-

stand tussen haar en het land waar ze drie jaar geleden zo hoopvol naartoe was gereisd.

Onverschillig had ze tijdens het maandelijks bezoek aan haar moeder het kerkblad doorgebladerd dat op de keukentafel lag. Een onverwachte kop tussen de gebruikelijke rubrieken over rouw- en trouwdiensten, catechisatie en de koffieochtend voor bejaarden, trok haar aandacht. *Wie durft de sprong te wagen?* Aan de andere kant van de wereld werden bruiden gezocht. De tekst bevatte een oproep aan ongehuwde jonge vrouwen om een brief te schrijven. Zonder aarzelen had ze twee kantjes volgeschreven en op de post gedaan.

De foto van Herman had haar niet afgeschrikt, eerder overtuigd. De ogen keken haar vorschend aan. De vierkante kin met een kuiltje net onder de smalle onderlip leek vastberaden en onzeker tegelijk. Het had haar ontroerd, net zoals de brief die hij had geschreven haar ontroerd had. Eenzaamheid schemerde tussen de korte zinnen door. Herman was opgegroeid in Veenendaal, maar was op zijn twintigste naar Nieuw-Zeeland vertrokken. Voor mannen die van aanpakken wisten was daar volop werk bij vleesverwerkende bedrijven en fruittelers. Hij had behoefte gehad aan avontuur, schreef Herman. En aan ruimte. Dat had hij allemaal gevonden. Inmiddels bezat hij een huis en was hij eigen baas. Maar een leuke vrouw die Nederlands sprak, die had hij nog niet. Binnenkort werd hij veertig, hij verlangde naar een gezin. Daarom had hij zijn oproep gedaan. Freya had opnieuw de foto gepakt en naar Hermans gezicht gekeken. Haar vader had ook zo'n kuiltje in zijn kin gehad. Ze had bedacht hoe dapper het was van deze man om op zijn veertigste het geluk te zoeken. De leeftijd waarop haar vader dat juist opgegeven had.

Dit was het keerpunt waar ze al zo lang op wachtte. Sinds haar achttiende werkte ze als verpleegster in een ziekenhuis in Hoorn, ze woonde al vijf jaar in de verpleegstersflat. Al die jaren had ze ge-

wacht totdat haar echte leven zou beginnen. Morgen, dacht ze vaak, morgen zet ik de eerste stap. Maar elke dag waren er weer talloze redenen om naar het ziekenhuis te gaan, naar de kinds geworden man met hartklachten voor wie ze dagelijks kinderliedjes zong, naar de vrouw die niet meer kon praten of bewegen, maar die blij haar ogen opende als ze haar hand aanraakte. Ze moest op zijn minst wachten tot de vrouw was weggeleden in de dood, tot de man haar liedjes niet meer missen zou. Soms slenterde ze door de haven van de oude stad aan het IJsselmeer en fantaseerde hoe ze op een van de kotters zou stappen, zou wegvaren van haar kleurloze leven. De kotter was slechts een begin, het schip zou over het meer richting Amsterdam varen, via Durgerdam door de sluizen uiteindelijk het IJ bereiken. Daar zou ze op een van de zeeschepen aanmonsteren, er was vast wel werk te vinden aan boord, in de bediening of als kamermeisje. Ze kon hard werken, dat had ze in de verpleging wel bewezen. Er waren mogelijkheden genoeg. Ze wandelde langs de steigers en verder over de Oude Doelen- en de Veermankade waar statige panden herinnerden aan de hoogtijdagen van de Oost-Indische Compagnie. Ze slenterde langs de eenvoudige bebouwing in het straatje dat Achter 't Zand genoemd werd, de dijk op en verder waar de dijk niet meer de stad maar weilanden beschermde. Bij elke stap groeide het verlangen, naar ruimte, naar zeeën die slechts water lieten schemeren aan de einder. Water begrensd door lucht, misschien een gordijn van regen of een sluier van wolken. Diep verstoep onder het verlangen school een herinnering. Heel af en toe deed ze een poging de vage plaatjes die daarbij hoorden naar zich toe te halen en scherp te stellen. Dan was er een gewaarwording van vrijheid en opluchting, maar de bijbehorende beelden bleven golven als het water waarlangs ze zwierf, grijze en blauwe vlakken, waar ze ook zocht op het scherm achter haar ogen. Het verlangen maande haar een plan te maken, keer op keer stelde ze zichzelf een termijn, nooit hield ze zich eraan. Tot haar oog op die ene zin was gevallen. *Wie durft de sprong te wagen?*

Nu kon ze haar leven een wending geven. Daar in dat verre Nieuw-Zeeland zou ze het voorbeeld van haar ouders achter zich kunnen laten.

Ze schreef Herman brieven over het leven in Bovenkarspel, het dorp waar ze was opgegroeid. Ze vertelde over haar werk in het ziekenhuis en over haar liefde voor de piano, ook al speelde ze nog maar zelden. Herman schreef korte brieven terug over zijn huis in het stadje Hastings, over zijn bedrijf en zijn compagnon, over de fruitteelt, over de prachtige natuur van Nieuw-Zeeland. 'Wanneer kom je?' Hij vroeg het aan het eind van iedere brief. De grijzige plaatjes die tijdens haar dromerige wandelingen over het rimpelende water van het IJsselmeer dansten, kleurden langzaam in, kregen vorm in de gedaante van Herman, van een huis gevuld met speelgoed en kindergelach.

Na de vierde brief hakte ze de knoop door en vertelde haar moeder dat ze besloten had om naar Nieuw-Zeeland te vertrekken.

Haar ogen traanden. Ze knipperde met haar oogleden, het waas dat haar het uitzicht belemmerde trok weg. Grijsblauwe golven schoven deinend onder het schip door, onverstoorbaar, de rimpels die het schip in het water veroorzaakten streken glad zodra het voorbij was, losten op in het kolken en stromen dat opborrelde uit het enorme watertapijt van de Tasmanzee. De streep land die daarstraks nog zichtbaar was, was nu alleen nog te zien als ze haar ogen tot spleetjes kneep, een zwarte schaduw, een illusie. Het leven waar ze zo naar had uitgekeken, had zich opnieuw teruggetrokken achter de horizon.

35° 23' ZB, 167° 02' OL

Twee decennia voer ik al over de wereldzeeën. Talloze passagiers stonden reis na reis aan mijn reling, zwaaiend, treurend, peinzend, genietend. De vrouw die zo intens naar de einder staarde waar Wellington allang niet meer zichtbaar was, leek een van de velen en toch trok ze mijn aandacht.

Op het tweede dek, schuin boven de vrouw, stond een man. Bij de afvaart had hij naar niemand gezwaaid, alleen maar naar de vrouw gestaard en ook nu wendde hij zijn blik geen moment van haar af. Zijn ogen traanden maar weigerden te knipperen, hij perste zijn lippen stijf op elkaar. De knokkels van de vuisten die zich om mijn reling spanden, waren wit, wat in vreemd contrast stond met de goudbruine tint van zijn handen. Zijn hele lichaam wilde in beweging komen, maar hij bedwong zichzelf. De vrouw keek zoekend om zich heen, de golven van zijn spanning raakten haar aan.

De man dook weg.

Het was onduidelijk waarom hij zich verschool. De vrouw volgen zonder haar te ontmoeten leek een zinloze onderneming. Mijn omvang en gelaagdheid boden genoeg plaatsen waar ze elkaar heimelijk zouden kunnen tegenkomen. Ik had hem willen aanmoedigen. *Toe, grijp je kans, je hebt maar vijf weken. Benut deze pauze tussen twee levens, deze enclave op zee.*

De man verroerde zich niet.

Hij had een smal gezicht met kleine donkere ogen en wenkbrauwen die opvallend sierlijk en bescheiden waren voor een mannenge-laai. Zo nu en dan gleed de blik van een medepassagier over zijn ge-stalte, een glimp van herkenning stond op hun gezicht te lezen, soms een korte aarzeling of ze hem aan zouden durven spreken. Hij sloeg geen acht op ze, blijkbaar was hij eraan gewend om herkend te worden, wie weet hoe beroemd hij was.

Roem. In mijn eerste levensjaren leek niets mij belangrijker dan het vergaren van roem. Gezaghebbende mannen discussieerden jarenlang over mijn ontwerp. Stapels papier, talloze besprekingen en onderhandelingen gingen vooraf aan mijn ontstaan. Een naam-loze grootheid was ik, werknaam: Schelde 214, het nieuwe mail-schip, dat op scheepswerf De Schelde gebouwd werd in opdracht van de Rotterdamse Lloyd. Men had hoge verwachtingen van mij.

Heel Vlissingen liep op een vroege januarimorgen in 1939 uit om het leggen van mijn kiel mee te maken. In twee delen werd het ge-vaarte hoog boven al die hoofden in mijn casco getakeld. Tweeën-twintigduizend kilo staal daalde neer. De enorme ruimte die ik tot dat moment was, afwachtende leegte, kreeg een hart. Sterk was mijn kiel, terwijl de menigte juichte dreef ik in gedachten al op open zee, doorkliefde de golven, stoomde op naar de Oost.

De bezetting van Nederland door Duitsland doorkruiste de plan-nen van de Rotterdamse Lloyd. Eerst was er gebrek aan materiaal, toen gebrek aan mankracht. De handen die mij zo liefdevol vorm hadden gegeven, werden opgeëist door de bezetter. Het werd rustig om mij heen, ten slotte lag de bouw volledig stil. Het was eenzaam daar op die helling. Ik torende boven Vlissingen uit, het stadje werd stiller, somberder, grijzer.

De wereld was in oorlog, in het luchtruim werd in lange nachten de strijd uitgevochten. In een van die gitzwarte nachten stortte een vliegtuig neer op de werf. Een dode vliegenier hing urenlang over de rand van mijn nog onvoltooide romp. Ik had geprobeerd een zachte

landingsplaats voor hem te zijn, maar mijn intentie om hem op te vangen was niet genoeg om hem te redden. Ik voelde de knik in zijn rug toen zijn lichaam zich om mijn stalen rand vouwde, ik hoorde het kraken van botten en scheurende spieren. Uit de mond ontsnapte gorgelend de laatste adem die de longen opgezogen hadden. Toen was het voorbij.

Het is een wonder dat ik niet gesneuveld ben in de helse strijd die toentertijd om mij heen woedde, zwarte momenten waaraan ik zelden meer wil denken. Is het rechtvaardig dat mijn enorme casco, jarenlang middelpunt van Vlissingen, ongeschonden de strijd doorstond, terwijl de bommen om mij heen huizen en mensenlevens verwoestten en de bezetter dreigde mij op te blazen? Een loodzware last rustte sindsdien op mijn bestaan. Mijn verlangen naar roem leek ijdel, wat kon ik anders doen dan mijn taak zo serieus mogelijk op mij nemen?

De man die naar niemand gezwaaid had, deed opnieuw een stap achteruit zodat de vrouw hem niet zou zien. Een storm zou een toepasselijk decor zijn voor wat zich hier afspeelde, maar het was bijna windstil. De zee was een kalme vlakte waar mijn kolossale gedaante zonder moeite in voortgleed.

Een plotselinge koerswijziging, een heftige windvlaag, een mankement aan de leuning, welke toevalligheid dan ook, zou de loop der dingen kunnen wijzigen. Het was niet mijn taak om in te grijpen, de natuur greep soms in, het lot, de kapitein. Ik was slechts plaats van handeling, neutraal terrein, hooguit een kalme plek voor bemiddeling, als de status-quo verbroken zou worden.

Op mijn reizen zag ik vele vormen van liefde. Liefde wordt gezocht, verlangd, gedacht, gespeeld. Liefde wordt bezongen, beschreven en bejubeld.

Men lijdt aan liefde, men strijdt erom.

Op deze reis zag ik hoe liefde ook kan verblinden.



Ze duwde een haarlok die uit haar staart was ontsnapt achter haar oren. De wind blies de pluk meteen weer in haar ogen. Opnieuw streek ze hem weg, met haar andere hand schermde ze haar ogen af voor de zon. Haar blik zwierf over het golvende tapijt waar het schip overheen leek te glijden. Het kon niet, dacht ze, een oceaan herkennen. Toch was de zee die zich voor en achter haar uitstreekte vertrouwd en bekend, net als de gewaarwording van bevrijding die haar plotseling overviel. Tussen het zachte ruisen sprong een melodie tevoorschijn, de zee tokkelde liedjes die haar moeder ooit zong. De warme wind versterkte de vage herinnering aan momenten uit haar eerste levensjaren.

Eenzelfde zachte bries had haar wangen en haren gestreeld toen ze drie jaar geleden in Auckland uit het vliegtuig was gestapt. De warmte had vertrouwd aangevoeld. Woorden die moeder sprak in de weken voor het afscheid kregen op dat moment pas hun betekenis. De mededeling dat ze had besloten naar Nieuw-Zeeland te emigreren, had moeder gelaten aangehoord. 'Ik heb altijd wel gedacht dat je nog eens die kant op zou gaan. Veel te koud hier. Te nat voor een tropenkind als jij.' Met haar dunne lenige vingers had moeder een verdord bloemblaadje tussen de felroze bloemen van een van haar orchideeën vandaan gevestigd, haar gezicht verried geen